



ANTIKVARISK DOKUMENTASJON

Det gamle rådhus

Rådstuplassen 1

Innhold

1 Innledning.....	2
2 Sammendrag	5
3 Vernestatus - sentrale begreper.....	6
4 Områdets historie og områdebeskrivelse	7
5 Bygningen	10
5.1 Realia	11
5.2 Bygningshistorie	11
5.3 Bygningsbeskrivelse.....	15
5.3.1 Konstruksjon.....	16
5.3.2 Fasader	17
5.3.3 Interiør/planløsning.....	21
5.3.4 Uteområde	24
6 Verneverdier og anbefalinger.....	25
7 Kilder.....	27

1 Innledning

Historisk har offentlige byggeri ofte vært påkostet og prestisjetungt, kjennetegnet ved solide og varige materialer og høy arkitektonisk kvalitet. Tidligere privateide bygninger, også disse av svært høy kvalitet, har av ulike årsaker kommet i offentlig eie. Slik har kvalitet og historie sammen ført til at Bergen kommune nå eier en rekke bygninger med høy kulturhistorisk verdi.

Bergen kommune, ved Etat for bygg og eiendom, har satt i gang et omfattende arbeid for å få oversikt over vedlikeholdsbehovet og tilstanden på de kommunale bygningene, og iverksetter tiltak med sikte på å oppnå et alminnelig vedlikeholds nivå for alle eiendommene. For de verneverdige bygningene er dette også i tråd med nasjonale målsettinger for kulturminneforvaltningen. Et godt vedlikeholds nivå sikrer bevaringsverdier og fører samtidig til reduksjon i behovet for omfattende reparasjonstiltak. Dette betyr også at originalmaterialer og bygningsdeler i større grad kan bevares, fremfor å skiftes ut, og er derfor et godt kulturminnevern.

Våren 2015 har Byantikvaren dokumentert 32 kommunale bygninger med kulturhistorisk verdi. Bygningene har ulikt formelt vern. Dette skyldes flere forhold. De dokumenterte bygningene er likevel alle definert som verneverdige bygninger av Byantikvaren og bør forvaltes som det. Bygningene er i kategoriene barnehager, kulturbygg og administrasjonsbygg. Listen dekker ikke alle de kommunalt eide bygningene i disse kategoriene. Noen bygninger og bygningskompleks er nylig istandsatt, eller er under istandsetting, og faller derfor utenfor dette kartleggingsprosjektet. I samråd med Byantikvaren, har Etat for bygg og eiendom valgt ut bygningene med verneverdi innenfor de tre kategoriene og gitt Byantikvaren i oppdrag å lage enkle kulturhistoriske rapporter for disse. Rapportene inngår i eiendomsdatabasen for kommunale bygninger og som bakgrunnsmateriale for tilstandskartlegging av disse bygningene. Den bygg- og branntekniske tilstandskartleggingen er utført av eksterne konsulenter på oppdrag, med utgangspunkt i standard for tilstandskartlegging av verneverdige og fredete bygninger, og har gått parallelt med dokumentasjonsarbeidet. Innenfor tilgjengelig kapasitet og anledning, har Byantikvaren deltatt på en rekke av tilstandskartleggingene for å kunne bistå med informasjon og konkrete kulturminnefaglige råd vedrørende anbefaling av tiltak for brannsikring og vedlikehold.

Eiendommene representerer en bygningskatt for fellesskapet og viser hele spennet mellom internasjonale ikon og mer anonyme og tidstypiske bygninger, alle uttrykk for idealer og strømninger i sin samtid. I dokumentasjonsarbeidet Byantikvaren her har gjort for et stort antall bygninger, har det ikke vært mulig med grundige analyser eller kildesøk. Bestillingen har vært enkle rapporter som kan danne et bilde av de kulturhistoriske verdiene knyttet til den enkelte

bygningen, som et «føre var» ved planlegging og gjennomføring av tiltak. De kulturhistoriske rapportene er derfor ikke uttømmende for de enkelte bygningene, men baseres på tilgjengelige digitaliserte kilder, egne arkiver, litteratur, fagkunnskap og faglige vurderinger. Det er ikke gjort fysiske arkivøk i offentlige arkiv, og heller ikke bygningsarkeologiske undersøkelser. Det må derfor tas høyde for eventuelle feilkilder. En grundigere analyse kan være nødvendig dersom det skal gjøres mer omfattende tiltak på enkeltbygninger. Gjennom arbeidet har Byantikvaren fått god kjennskap til de enkelte bygningene. Rapportene gir noen overordnede anbefalinger og råd for hvordan de kulturhistoriske verdiene best kan ivaretas i hver enkelt bygning. Uten at konkrete tiltak er planlagt, er det likevel vanskelig å gi noe annet enn mer generelle anbefalinger basert på verneverdiene som beskrives. Vi vil derfor understreke at Byantikvaren gjerne bistår med råd når konkrete tiltak skal gjennomføres, slik at man sammen kan finne gode løsninger for både bruk, drift og vern. Vi vil i denne anledning også peke på Riksantikvarens veiledere som nyttige kilder til informasjon av mer bygningsteknisk karakter. (Se <http://www.ra.no/Veiledning>).

Følgende 32 bygninger er inkludert i dette dokumentasjonsprosjektet:

Barnehager	Administrasjonsbygg	Kulturbygg
Kalfarveien barnehage	Kommunehuset i Arna	Barnas Kulturhus
Kalmargaten barnehage	Kommunehuset i Eidsvåg	Ungdommens Hus
Nordnes bydelshus-Klosteret bhg	Kommunehuset på Nesttun	Danckert Krohn seniorsenter
Rosetårnet barnehage	Neumannsgt 1	Lysverksbygget (KODE 4)
Sletten barnehage	Strømgaten 10	Rasmus Meyers samlinger (KODE 3)
Indre Arna barnehage	Hagerupsgården	Gamle Norges Bank
Laksevåg barnehage	Gamle Brannstasjon	Latinskolen
Årstad Brannstasjon barnehage	Gamle Bergen Kretsfengsel	Schøtstuene
	Det gamle rådhus	Siljustøl
	Magistratbygningen	Troldhaugen
	Bergen rådhus	Landås hovedgård
	Manufakturhuset	
	Gamle Tinghus	

En god bruk hvor kulturminneverdiene legger premisser, er også et godt langsiktig vern av bygningene. På den annen side, vil også de kulturhistoriske verdiene i bygningene gi kvaliteter til den daglige bruken.

Rapportenes oppbygning er lik og basert på våre erfaringer med tidligere kulturhistoriske rapporter. Innledningsvis har de et sammendrag av rapporten, samt definisjon av sentrale fagbegreper. Dernext følger en kort områdebeskrivelse for å sette bygningene inn i en fysisk kontekst, før selve bygningen beskrives og settes i kulturhistorisk sammenheng. Rapportene avsluttes med en vurdering av verneverdier, faglige anbefalinger og kildeangivelser, samt eventuelt kartmateriale. Hvor omfattende de enkelte delene i rapportene er, vil avhenge av kildetilfang og betydning for forståelsen av den kulturhistoriske bygningen. En del fotomateriale er tatt med i rapportene som illustrasjoner. Vi har også et mer omfattende fotomateriale som vil gjøres tilgjengelig for Etat for bygg og eiendom.

Byantikvaren takker for oppdraget og ser frem til videre godt samarbeid i forvaltningen av disse bygningsskattene.

2 Sammendrag

Bygningen inngår i Rådhuskvartalet og har høy miljøverdi som del av Bergens historiske administrasjons- og justisentrum. Sammen med øvrige bygninger utgjør Rådhuset en 450-års lang tradisjon som byens administrasjons- og strafferettslige sentrum. Kvartalet består stort sett av fredede eller fredningsverdige bygninger. Det gamle rådhus har vært i sammenhengende bruk siden 1560-tallet og er landets eldste stående rådhus. Bygningen var opprinnelig oppført som borgerhus og ble senere bygget om til byens rådhus og fengsel.

Bygningen er én av svært få bevarte bygninger fra 1500-tallet i Bergen, og har høy arkitekturhistorisk og arkitektonisk egenverdi. Den er sjelden og har høy grad av autentisitet i fasader og konstruksjon. Den har også bevart mye av historisk fastinventar som listverk og dører, noe som forsterker disse verdiene.

Det gamle rådhus er sårbart for endringer i konstruksjon, fasader og interiør, både med hensyn til uttrykk og historiske bygningsdeler. Alle tiltak bør vurderes nøye opp mot verneverdi og autentisitet.

Det Gamle Rådhus er fredet etter kulturminneloven og må behandles etter lov og retningslinjer. Fredningen omfatter eksteriør og interiør i bygningen, og inkluderer hovedelementer som planløsning, konstruksjon, materialbruk og overflathåndtering. Fredningen omfatter også detaljer som vinduer, dører, gerikter, listverk, ildsteder og fast inventar (skap, ovner etc.). Fredningen omfatter ikke løst innbo og løsøre (for eksempel løse møbler) i bygningen.

3 Vernestatus - sentrale begreper

Verneverdig: At en bygning er verneverdig betyr at den er verdt å verne/bevaringsverdig/verdt å ta vare på fordi det har kulturhistorisk, arkitektonisk eller en annen type verdi. At bygningen er verneverdig innebærer likevel ikke at den har en juridisk vernestatus.

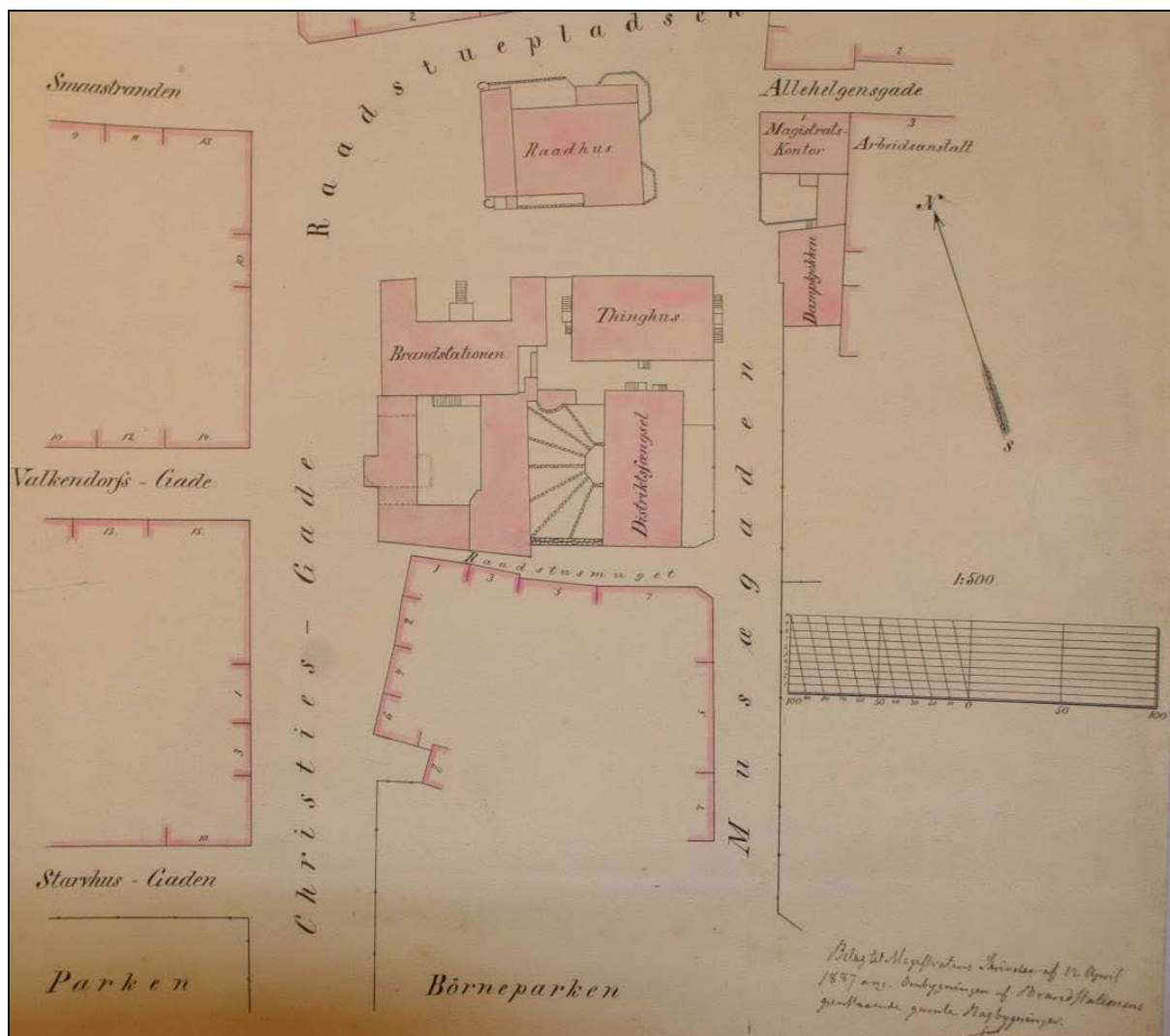
Vernet: Når en bygning er vernet, har den en formell, juridisk vernestatus og kan ikke uten videre rives eller endres. En vernet bygning kan enten være regulert til spesialområde bevaring/hensynssone i en kommunal reguleringsplan eller fredet etter kulturminneloven (se dette). Noen bruker vern/vernet bare om det reguleringsmessige vernet og ikke om fredning, men "vernet" er egentlig en samlebetegnelse.

Fredet: Ordene fredet og vernet brukes ofte om hverandre, men fredet brukes oftest om – og bør forbeholdes for - kulturminner som er fredet etter kulturminnevernets egen særlov, kulturminneloven. Ordet brukes slik i dette dokumentasjonsprosjektet. Kulturminner kan være automatisk fredet i kraft av sin alder ("fornminner" fra før 1537, stående bygninger fra før 1650 samt sunkne skip og samiske kulturminner som er eldre enn 100 år). Yngre kulturminner kan vedtaksfredes av Riksantikvaren. Dette krever en høringsprosess og et vedtak. Hvis et kulturminne av nasjonal verdi er truet, kan Riksantikvaren eller fylkeskommunen gå til midlertidig fredning mens fredningssaken utarbeides.

SEFRAK: SEFRAK er et nasjonalt bygningsregister. Registeret skulle inneholde alle bygninger i Norge bygd før 1900. Mange steder er bygningene også evaluert med tanke på verneverdi. Registeret ble hovedsakelig utarbeidet mellom 1970- og 1990-tallet, men det ble aldri komplett, og noen steder pågår fremdeles registreringer. Navnet SEFRAK er en forkortelse for Sekretariatet for registrering av faste kulturminner i Norge, som er det organet som startet arbeidet med registreringen.

4 Områdets historie og områdebeskrivelse

Helt siden byens råd i 1560-årene tok i bruk Christoffer Valkendorfs privatbolig til rådhus, har det ligget offentlige institusjoner i dette området. Det er her tale om et svært gammelt og velbevart administrasjons- og justisssentrum, og bygningene i området består for en stor del av fredete og fredningsverdige bygninger.



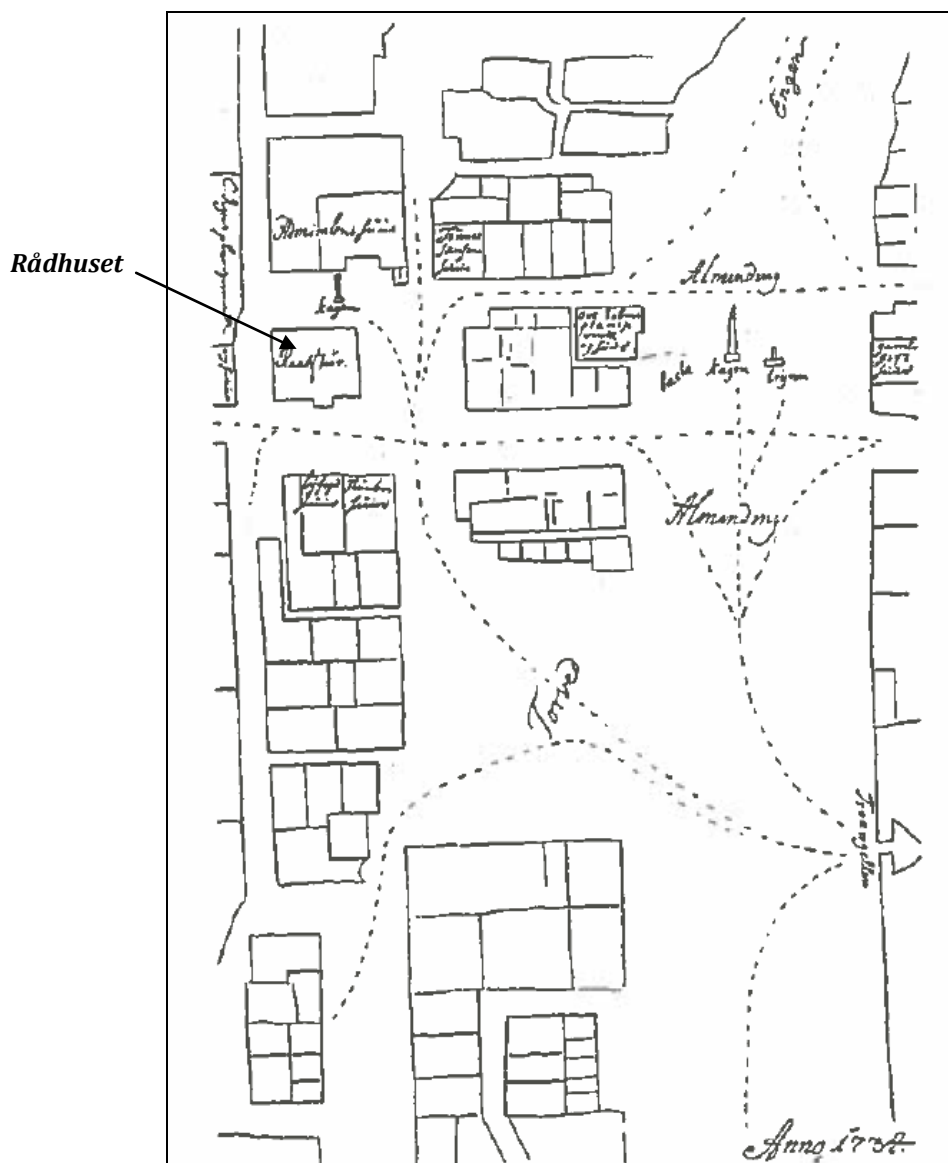
Figur 1. Situasjonsplan for Rådhuskvartalet i 1887 (Kilde: Bergen byarkiv).

I 1558 besørget Christoffer Valkendorf at byens torg ble flyttet til Vågsbunnen fra Nedre Korskirkealmening, der det var blitt anlagt så sent som i 1470. Samtidig fikk han anlagt en "steinbro" over Vågsbunnens indre del, slik at tariffkavviklingen ble betraktelig forbedret. Til dette arbeidet ble det blant annet benyttet stein fra Allehelgenskirkens ruin like ved. Sammen med byggingen av hans privatbolig, og det administrative sentrum som fra 1560-årene ble etablert på Rådhusplassen (nå Rådstuplassen), må dette sees som ledd i en bevisst byutviklingspolitikk. Plassen rundt rådhuset ble trolig steinlagt i 1555, noe som har vært med på

å understreke plassens karakter som et offentlig byrom. Etter at Allehelgenskirken var falt i ruin ble kjelleren brukt som fangehull, noe som blant annet fremkommer på Scholeus-stikket fra ca 1580. Senere ble det det som i dag kjennes som Magistratbygningen bygget her, på ruinene etter Allehelgenskirken. Deler av kirkens murverk finnes stadig i Magistratbygningen.

Mellom Rådhuset og Hagerupsgården stod en såkalt "kage", en stolpe med samme funksjon som en gapestokk (figur 2). Her ble lovbrøtere lenket fast for offentlig pisking (kakstrykning). Etter en større brann i 1582 ble det anlagt allmenning fra Torget til Rådhuset, etter en omfattende reguleringsplan utarbeidet under ledelse av slottsherre Hans Lindenov. Allmenningen ble kalt Rådstueallmenning, i dag Vågsallmenning. Det er ikke kjent om det på denne tiden fantes et smug fra Torget til Strandsiden, eller om man måtte gå via Rådhusplassen.

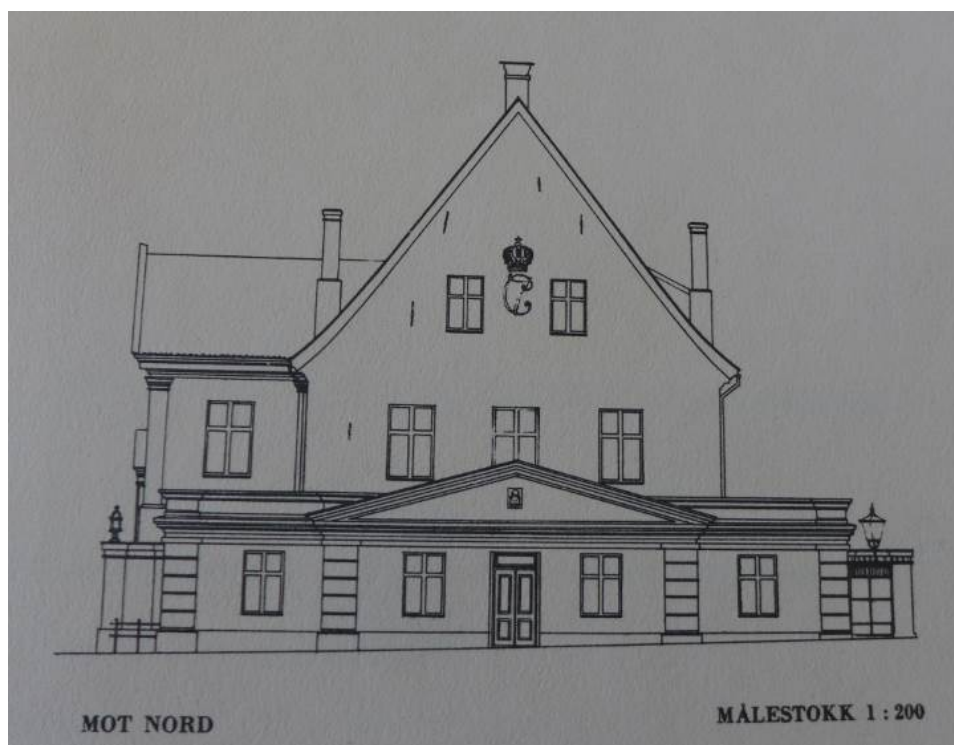
Korskirkeallmenningen var da etablert og fungerte som kommunikasjonsåre fra Bryggesiden til Torget.



Figur 2. Tegning fra 1734 som viser torget, og området ved rådhuset og Torgallmenningen med gapestokker («kager») markert foran rådhuset og Torgallmenningen (Kilde: Ersland 2011:158).

Da det i 1660-årene ble anlagt en skikkelig ferdselsåre mellom Torget og Strandsiden, ble Rådhusplassen liggende nærmest i en bakevje, og plassen spilte neppe den rollen som naturlig samlingssted man hadde håpet på. Til dette kommer at både Domkirken og Torget lå for langt unna, ikke som etter kontinentalt mønster, - og slik det hadde vært på Breidaallmenning (Nikolaikirkeallmenningen), med markedsplass, kirke/katedral og byadministrasjon. Etter en brann i Vågsbunnen i 1623 ble garverivirksomheten tilvist til området nord for Lille Lungegårdsvann. Isaac van Geelkercks bykart fra 1646 antyder en mulig bebyggelsesstruktur her, mellom dagens hovedbrannstasjon og Kaigaten. På et kart fra like etter 1682, trolig tegnet av Anthony Coucheron, vises det tydelig at det var en bebyggelsesstruktur her.

Reguleringsplanen fra 1855, som omfatter store deler av sentrum, medførte også endringer i gatenettet i dette området. Planen var drastisk og hadde etter datidens planidéer en moderne kvartalsstruktur som ideal. De eksisterende gateløp ble beholdt, men rettet ut og forlenget for å tilpasses den nye bystrukturen man ønsket. Resultatet ble at Christies gate fikk dagens utforming med utgangspunkt i den nordre enden som var et gammelt gateløp. Planen innbefattet også en utvidelse og retting av Muségaten (nå Rådhusgaten) da bebyggelsen på vestsiden brant i 1855. Peter Motzfeldts gate og Kaigaten inngikk i 1855-planen, men ble først realisert flere år senere. De ubebygde plassene og kommunikasjonslinjene forteller om viktige deler av den historiske utviklingen i området. Samlet sett er dette viktige byområdet et kulturminnemiljø av nasjonal verdi.



Figur 3. Fasade mot NV, oppmålt i 1941 (Kilde: utsnitt fra Eldre Bergens Arkitektur).

5 Bygningen



5.1 Realia

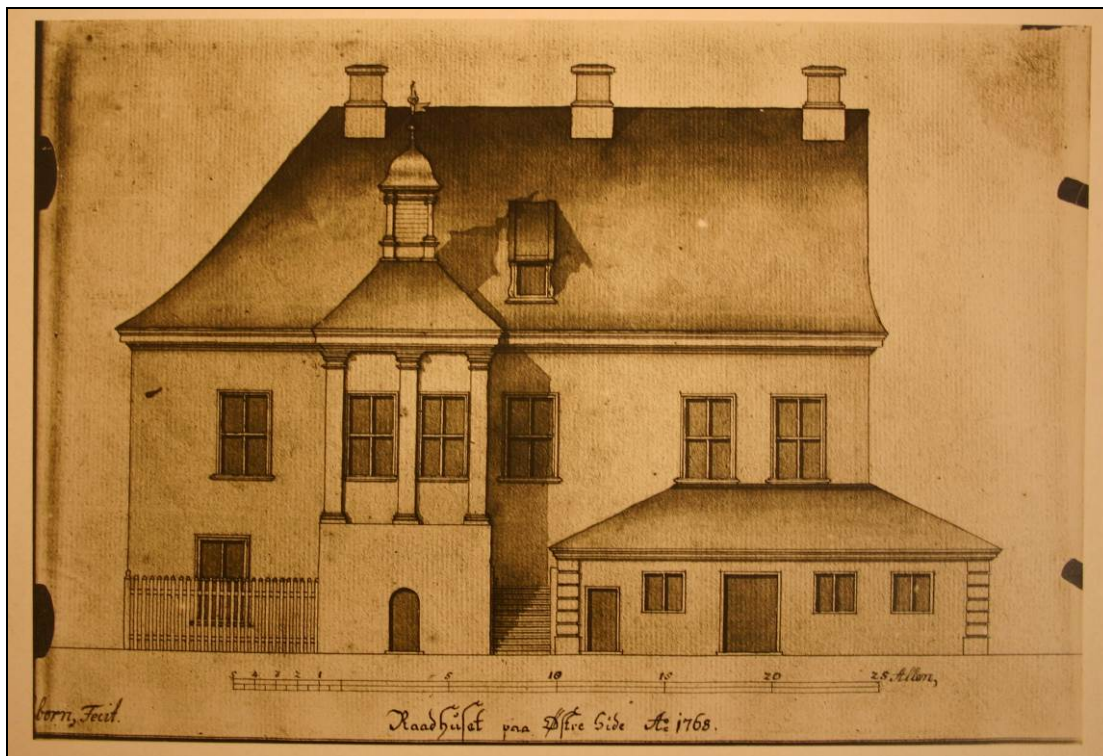
Byggeår:	Ca. 1550-årene
Adresse:	Rådstuplassen 1
Gnr./Bnr.:	166/641
Bygningsnr.:	13914664
Plan-ID:	KPA planID 60910000, ikrafttrådt: 24.04.2013 KDP Sentrum planID 15780000, ikrafttrådt: 10.12.2001 ReguleringsplanID 6490000, ikrafttrådt: 28.06.1985
SEFRAK-ID:	1201-0128-081
Askeladden-ID:	87132-1
Vernestatus:	Vedtaksfredet etter Bygningsfredningsloven av 1920. Vernedato: 23.04.1927, tinglyst: 27.05.1927. Rp: Spesialområde bevaring KPA: hensynssone Bevaring kulturmiljø jfr. retningslinje § 27.3.5 Båndlegging etter lov om kulturminner, Fredete bygg og anlegg, jfr. bestemmelsene § 27.4.3

5.2 Bygningshistorie

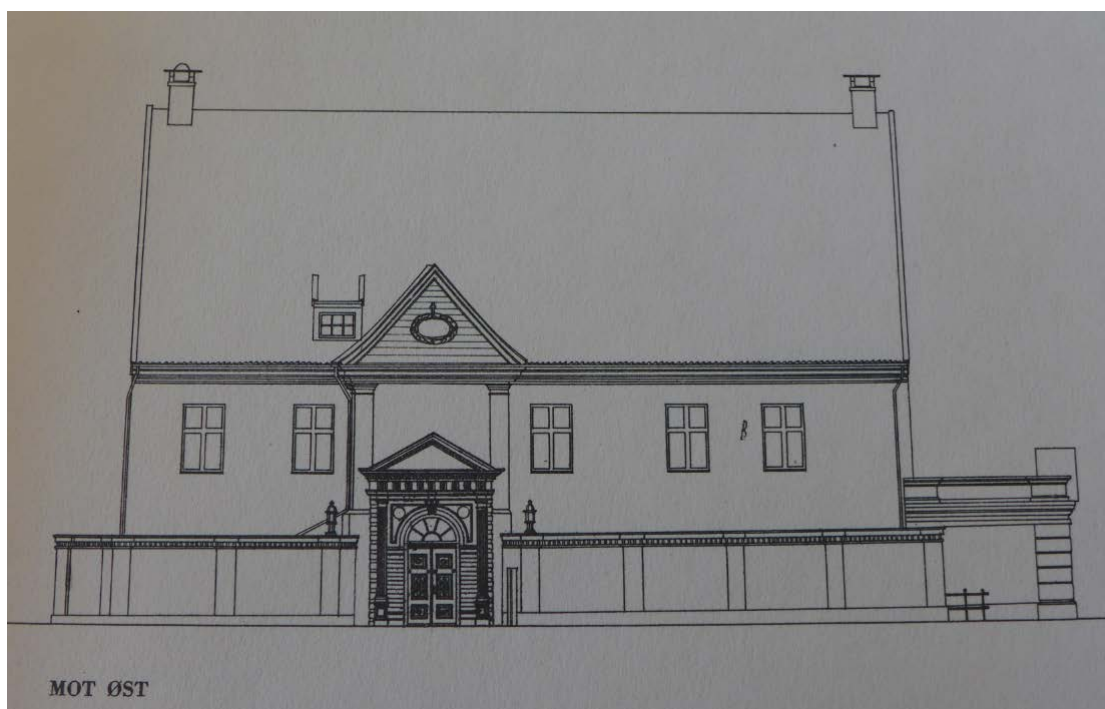
Det første rådhuset i Bergen var en steinbygning som ble oppført på Breidaalmenning (Nikolaikirkealmenning), omtrent midt på Bryggen, på slutten av 1200-tallet. Ruinen etter bygningen er fremdeles bevart under et parkeringshus i Rosenkrantz gate. Da hanseatene etterhvert opprettet sitt kontor på Bryggen, ble rådhuset liggende midt i deres interesseområde, og noe avsides fra den norske bebyggelsen i Vågsbunnen og på Strandsiden. Rundt 1560 donerte derfor lensherre Kristoffer Valkendorf et stort murhus i Vågsbunnen til byen. Huset var reist like før som privatbolig, men ble nå innredet til nytt rådhus, tinghus og fengsel, og tatt i bruk som dette senest i 1568.

Gamle Rådhus ble rammet av bybrannene i 1588, 1623, 1640 og 1702, men istandsatt i samme hovedform etter hver brann. Etter hvert ble det bygget mindre tilbygg; tinghus, trappehus, vaktstue m.fl. Utover på 1800-tallet, ettersom administrasjonen og ulike offentlige etater kom til,

ble stadig flere funksjoner flyttet over i andre bygninger i nærheten. Da formannskapslovene trådte i kraft 1837, ble rådhuset tatt i bruk til bystyrets og formannskapets møter, og fra 1882 fikk formannskapssekretæren kontor i Rådhuset. Politikammeret flyttet ut i 1846, mens arrestlokalene var i bruk til 1867, da det nye fengselet sto klart like ved siden av.



Figur 4. Nordøstfasaden til Det gamle rådhus i 1768, tegnet av arkitekt J. J. Reichborn (Kilde: Byantikvarens arkiv).



Figur 5. Nordøstfasaden oppmålt i 1941 (Kilde: Utsnitt fra Eldre Bergens Arkitektur).

Gamle rådhus har siden vært kjernen i et større bygningsmiljø knyttet til kommunal forvaltning og offentlige tjenester i Bergen, kjent som rådhuskvartalet. Et nytt, stort rådhus ble oppført på 1970-tallet, men Gamle Rådhus huser fremdeles bystyremøtene i Bergen.

Arkitekt for den opprinnelige bygningen fra ca. 1560 er ikke kjent, men byggherre var lensherre Kristoffer Valkendorf. Den opprinnelige tilgangen til andre etasje var via en utvendig trapp på hver langsida. I 1662 ble det bygget til et tinghus, trolig en enkel, liten murbygning inntil nordgavlen. Hovedetasjen hadde opprinnelig rådstuesal, rettsal for byting og politikammer samt en avdeling for funksjonærer. Underetasjen hadde arrestlokaler og rom for arrestforvalter, til 1762 også «døllhus» for mentalt syke. Rådhuset forvaltet byarkivet fra 1568, men bare lovbok og borgerbok unnslopp brannen i 1702.

Etter brannen i 1702, hvor kun murskallet stod igjen, ble det bygget et murt trappetårn ved østveggen, med pilastre i andre etasje og et lite spir. Arkitekt kan ha vært J. C. Ernst eller H. M. Heintz. Sørgavlen ble revet i 1737 og taket valmet. Mindre tilbygg ble oppført på vestsida i 1745-46. I 1755 ble de enetasjes tilbyggene på vest-, nord- og østsida bygget om eller nybygd i mur. Interiørene i hovedetasjen fikk samtidig rike rokokkodekorasjoner. Trappetårnet ble i 1789 bygget om til nåværende form, med en stor portal og saltak. Tilbyggene fra 1755 ble muligens erstattet av trebygninger. Arrestlokalene i første etasje ble bygget om 1799. I 1820-21 ble en ny vaktstue bygget til mot nord, som en enetasjes murbygning med gavnl, slik den står i dag. Samtidig ble ringmuren langs øst- og vestsida oppført. Hovedetasjen ble også ominnredet/nydekorert dette året, og enda en gang igjen i 1882, da ved arkitekt E. Madsen.



Figur 6. Nordfasaden og byrommet foran Det gamle rådhus i 1810 (Foto av akvarell, J.C. Dahl).

I 1901 ble ombygging/restaurering foretatt ved arkitekt J. Z. M. Kielland. Sørgavlen ble murt opp igjen, og ringmuren revet og gjenoppført i omtrent samme form. Innenfor ringmuren i vest ble det bygget et overdekket skur. Hovedetasjen ble ominnredet og dekorert på nytt i empirestil. På 1900-tallet er det foretatt en rekke tiltak innvendig for å tilpasse bygningen til ny bruk og standard, blant annet innredning av møterom, garderober og toaletter. Det gamle rådhus har altså en lang og sammensatt bygningshistorie.

Årstall	Tiltak
1315	Det eldste rådhus; Stefnastovu, lå på Breidaalmenning (dagens Nikolaikirkealmenning, nå kanskje bedre kjent som <i>vinkjelleren</i> , i kjelleren under parkeringshuset i Rosenkrantzgate). Bygningen benevnes første gang i 1315, og i 1463-1558 omtales denne bygningen som byens raadstue.
1550-årene	Det gamle rådhus ble oppført ca 1550-årene, og var opprinnelig bygget som bolighus for lensherre Christopher Valkendorf. Da han reiste tilbake til Danmark i 1560-61, overtok Bergen by eiendommen. Kong Fredrik 2. opphevet i 1562 den grunnleien som hvilte på eiendommen, og etter ombyggingsarbeider ble retten første gang satt i mars 1568. I 1662 ble det mot nord oppført et tilbygg i mur som inntil 1737 ble brukt til tingstue, deretter vaktstue.
1702	I brannen i 1702 brant store deler av rådhuset ned, bare murverket stod igjen. Rådhuset ble bygget opp igjen, med en del endringer. Interiøret ble helt nytt. Utvendig ble et trappetårn oppført.
1755-56	Rådhuset gjennomgikk på ny endringer i 1755-56. Eksteriøret fikk nå en mer symmetrisk utformig, i barokkens ånd. Interiøret ble utført i rokokkostil (Blumenthals maleri "Justitia", er det eneste som er igjen fra denne ombyggingen).
1789	Trappetårnet ombygget, og Louis XVI portalen etablert. Vaktstue mot nord revet eller bygget inn i nytt trebygg. Tegl erstatter gråstein
1820-21	Hovedreparasjon, hvor interiøret ble forandret, og arbeidene ble også nå utført i tråd med samtidens rådende stil, som da var klassisismen/empire. Utvendig ble vaktstuen mot nord endret og fikk et eksteriør omtrent slik som i dag.
1881-81	Ominnredning av 2. etasje av arkitekt E. Madsen
1901	Ved siste hovedombygging i 1901, fikk bygningen sin nåværende form både ute og inne. Da ble ringmuren revet ned og bygget opp igjen, sørfasaden ble gjenoppmurt og vindusåpninger ble endret på fasaden.
1927	Bygningen blir vedtaksfredet.
1985-2000	Diverse innvendig oppgradering.
2014-15	Oppussing innvendig, opprusting av lufteanlegg og utskifting av møblement i Bystyresalen.

Figur 7. Skjematisk oversikt over ulike tiltak i Gamle Rådhus. Oversikten er ikke utfyllende.



Figur 8. Gamle rådhus omkring 1865 (Foto: Knud Knudsen, Arkivet etter Formannskapet, Bergen byarkiv).

5.3 Bygningsbeskrivelse

Kjernen i Det gamle rådhus er en rektangulær hvitkalket steinbygning med høyt, utsvaiet saltak på en profilert gesims. Taket er tekket med svart, glasert tegl. Bygningen har vært satt i stand og bygget om i flere omganger.



Figur 9. Byrommet foran Det gamle rådhus i dag med Gamle tinghus til venstre og dagens rådhus ruvende i bakgrunnen (Foto: Byantikvaren 2015).

5.3.1 Konstruksjon

Det gamle rådhus ligger på en sør-nordgående bergrygg mellom Vågsbunnen og Lille Lungegårdsvann. Det er usikkert hvor stor del av bygningen som er fundamentert direkte på fjell, og hvor mange av veggene som hviler mot morene/grus. En vurdering av grunnforholdene under rådhuset fra 2002 konkluderer med at det «er gode grunnforhold under bygget» (Noteby 2002). Det er imidlertid registrert flere større riss og sprekkdannelser i vegger i kjelleretasjen.

Bygningen er i to fulle etasjer med loft og kjeller i tillegg. Den har et tilbygg i to etasjer mot øst. Mot nord og vest er det tilbygg i én etasje, hvor ytterveggene (omgangsmurene) av teglstein bærer takkonstruksjonen. Ytterveggene i øvre del av gavl mot sør er av tegl. Bystyresalen ligger nord i hovedbygningen og opptar to etasjer. Bærende vegger, skillevegger i sokkeletasjen og kjellerhvelv er oppført av gråstein lagt i kalkmørtel. Etasjeskiller utover det som inngår i den murte hvelvingen mellom 1. og 2. etasje, er utført i tre. Bærende takkonstruksjoner i hovedbygning er sperr med hanebjelker av tre. Innervegger i bygningen er av mur og tre.

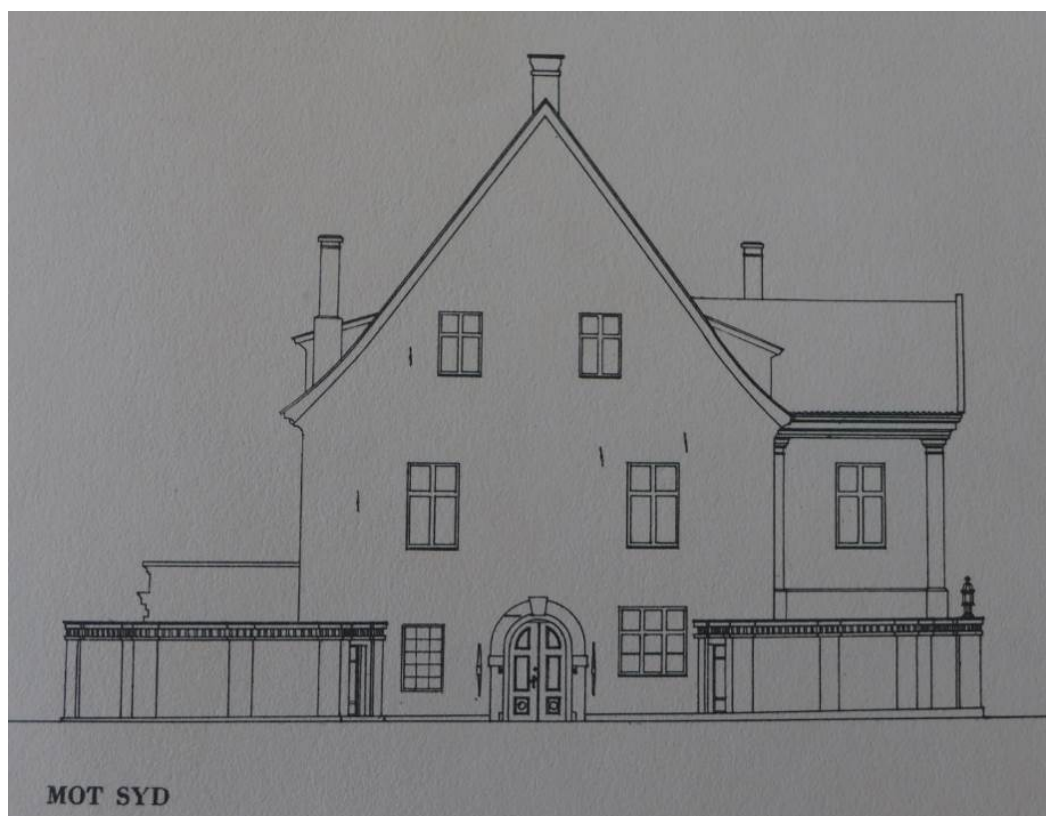


Figur 10. Gavlvegg mot sørsøst. Gamle tinghus til venstre i bildet (Foto: Byantikvaren 2015).

5.3.2 Fasader

Gavlfasaden mot sørøst har i 1. etasje en rundbuet portal i enkle, men kraftige former, med en to-fløyet dør plassert dypt i muren. Øvrige fasader er ellers omkranset av tilbygg fra ulike perioder. På langsiden mot nordøst er en liten tverrfløy av mur i to etasjer med utsvaiet saltak. Denne har i 1. etasje en monumental empireportal i tre, med pilastrer, bjelkeverk og trekantgavl som innramming av en tofløyet dør med rundbuet overlys. 2. etasje har doriske pilastrer i hjørnene, mens gavlfeltet er av tre og har et liggende, ovalt vindu med louis-seize-omramming.

Foran nordvestgavlen er et enetasjes tilbygg med lav trekantgavl over midtpartiet med en midtstilt, tofløyet dør, vegger er delt inn av kraftige kvader-lisener. Langs langsiden mot nordøst og sørvest går det murer, noe lavere enn 1. etasje, også disse delt inn av kraftige lisener og med en enkel gesims. I nordøst er muren brutt av ved portalen i tverrfløyen, og både her og i sør, både på ytterhjørnene og der muren treffer sørgavlen, er hjørnene skåret av på skrå. Arealet innenfor murene er i dag overbygget med flate tak, bortsett fra i nordøst, der det er et lite gårdsrom. Flere dører, kledd med fiskebeinspanel, i murene.



Figur 11. Fasaden mot SØ i 1941 (Kilde: Utsnitt fra Eldre Bergens Arkitektur).



Figur 12. Utelykt i kobber på østsiden av bygningen (Foto: Byantikvaren 2015).



Figur 13. Monogram på nordgavlen (Foto: Byantikvaren 2015).



Figur 14. Inngangsdør på sørvestsiden av bygningen (Foto: Byantikvaren 2015).



Figur 15. Rundbuet inngangsportale på sørgavlen av bygningen (Foto: Byantikvaren 2015).

Flere steder på huset finnes dekor: Bergens byvåpen (i en eldre versjon) finnes i gavlfeltet på tilbygget mor nordvest, og på hovedgavlen er det et stort, forgylt C7-monogram med krone over. Et byvåpen er også plassert som sluttstein på hovedportalen i tverrfløyen. Ellers er flere enkle murankere synlig. Midtvinduet på nordgavlen er et malt blindvindu, men i en grunn nisje i vegg. Oppå ringmuren, på hver side av hovedportalen, er en jugendpreget kobberlanterne, trolig fra oppussingen i 1901. Alle veggflater er kalkhvite, mens detaljer som lisener, gesimser, vinduer og vindskier har en mørk grågrønn farge. Hovedportalen er grå, og pilastrene på tverrfløyen nesten svarte; dørene er grønne.

Taket er tekket med svarte glaserte pannestein lagt på lekter. Det er to små pulttaksarker og tre piper på mønet. 2. etasje har krysspostvinduer, og tilsvarende, men litt mindre vinduer i gavlfeltene.



Figur 16. sørvestfasaden til Det gamle rådhus (Foto: Byantikvaren 2015).

Alle murte flater har opprinnelig vært pusset med kalk, men ved reparasjoner på 1900-tallet ble det benyttet sement og kalk/sement-mørtel (KC-mørtel). Reparasjoner på fasaden etter 2000 er utført med ren kalk eller NHL puss (styrke 3,5).

5.3.3 Interiør/planløsning

Kjelleren er relativt lite endret siden den gikk ut av bruk som fengsel midt på 1800-tallet. På langs gjennom midten går en tønnehvelvet korridor, og på begge sider ligger cellene. Flere er uendret, med bevarte kraftige tredører med små luker og jerngitter i vinduene. I flere celler er det avdekket malt dekor på murveggene. Gulvet i midtkorridoren og noen celler var opprinnelig heller som var lagt på sand/jord, mens det i noen celler og andre rom var tregulv. Enkelte gulv er utbedret og stedvis isolert. Inngangspartiet i tverrfløyen, trappeoppgangen, hovedetasjen og loftsetasjen er preget av en ombygging i 1901, da rommene fikk et preg av bergensk ny-empire.

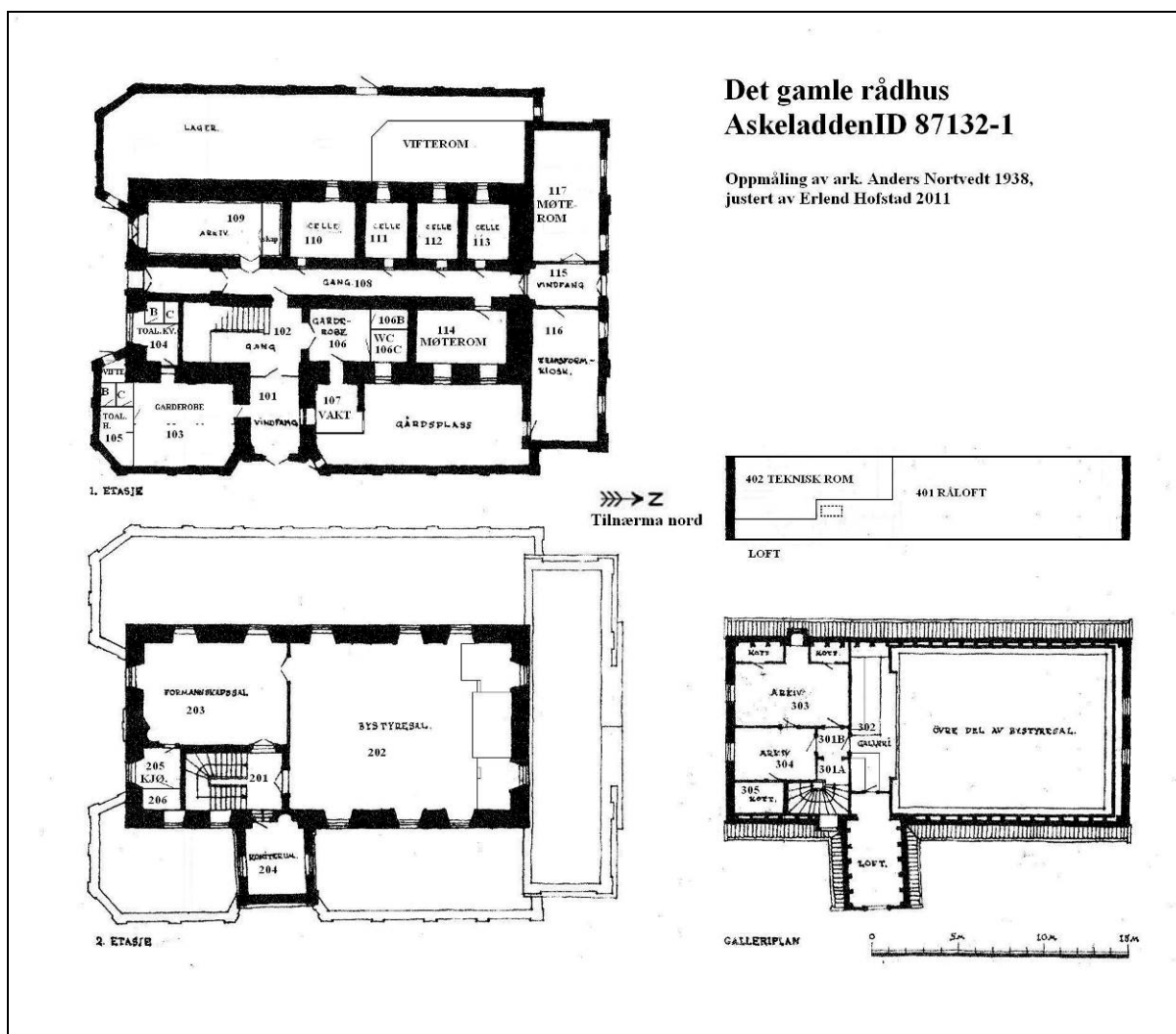


Figur 17. Til venstre portalen mellom cellekorridor og vindfang i nordlig del av bygningen, i midten detaljbilde av opprinnelig celledør og til høyre en av celle med tregulv (Foto: Byantikvaren 2015).

Bystyresalen opptar over halvparten av den nordlige delen av 2. etasje. Salen har en høy himling, buet med flatt midtparti, som strekker seg opp i loftsetasjen. Rommet har en rik arkitektur, med blant annet veggflater delt inn i felt av empirelistverk, gesimser med planteornamentikk, to store lysekroner, og på endeveggen i sør et galleri flankert av små karyatider (søyle utformet som kvinneskulptur, se figur 20). I nordenden er et lavt podium, og gulvet foran er fylt opp av de nye, enkle pultene til bystyret satt inn i 2015. I tverrfløyen er et rom med panelte vegger og tak som kan skrive seg fra en oppussing i 1885. Øverst i huset er det et råloft.



Figur 18. Bystyresalen under oppussing. Bildet er tatt mot sør med galleriet i bakgrunnen (Foto: Byantikvaren 2015).



Figur 19. Oppmålingstegning i plan av Gamle Rådstue (Kilde: Askeladden, Riksantikvarens kulturminnedatabase).



Figur 20. Bystyresalen under oppussing, sett fra galleriet (Foto: Byantikvaren 2015).



Figur 21. Gesims utstyrt med girlanderdekor i louis-seize stil. En liten karyatide sees ned til høyre (Foto: Byantikvaren 2015).



Figur 22. Til venstre «rådgiverrommet», i midten detalj fra dørromramming i formannskapssalen, til høyre hoved-trapperommet (Foto: Byantikvaren 2015).

5.3.4 Uteområde

Bygningen ligger fritt midt ute på Rådstuplass og er et nærmest ikonisk fondmotiv sett fra Strandgaten. På østsiden av er omgivelsene mye endret, med høye etterkrigsbygninger og en sterkt trafikkert Allehelgens gate tett inntil bygningen. Det opprinnelige miljøet er mer intakt på vest-, nord og sørsiden, der den brosteinslagte plassen er omkranset av Hagerupsgården, Gamle tinghus og Magistratbygningen. For øvrig er uteområdet preget av biloppstillingsplasser like inntil bygningen.

6 Verneverdier og anbefalinger

Bygningen inngår i Rådhuskvartalet og har høy miljøverdi som del av Bergens historiske administrasjons- og justisentrum. Sammen med øvrige bygninger utgjør Rådhuset en 450-års lang tradisjon som byens administrasjons- og strafferettslige sentrum. Kvartalet består stort sett av fredede eller fredningsverdige bygninger.

Bygningen har vært i sammenhengende bruk siden 1560-tallet, som rådhus fra 1568, og er dermed landets eldste stående rådhus. Det gamle rådhus er knyttet til viktige lokale funksjoner og har høy symbolverdi som byens historiske administrasjonsbygning, og som uttrykk for demokratiske verdier. Hovedgavlen mot nordvest utgjør et ikonisk motiv i bylandskapet, og for mange bergensere har den også høy identitetsskapende verdi. Bygningens brukshistorie, blant annet som fengsel, reflekterer i tillegg viktige samfunnshistoriske forhold, noe som også gir den svært høy samfunnshistorisk verdi.

Bygningen er én av svært få bevarte bygninger fra 1500-tallet i Bergen, og har høy arkitekturhistorisk og arkitektonisk verdi som opprinnelig borgerhus, senere ombygget til byens rådhus og fengsel. Bygningen er sjelden og har høy grad av autentisitet i fasader og konstruksjon. Den har bevart mye av originalt fastinventar som listverk og dører, noe som forsterker alle disse verdiene.

Gamle rådhus ble fredet i 1927.

Anbefalinger

Det gamle rådhus er sårbart for endringer i konstruksjon, fasader og interiør, både med hensyn til uttrykk og originale bygningsdeler. Alle tiltak bør vurderes nøye opp mot verneverdi og autentisitet.

Det Gamle Rådhus er fredet etter kulturminneloven og må behandles etter lov og retningslinjer. Fredningen omfatter eksteriør og interiør i bygningen, og inkluderer hovedelement som planløsning, konstruksjon, materialbruk og overflatehåndtering. Fredningen omfatter også detaljer som vinduer, dører gerikter, listverk, ildsteder og fast inventar (skap, ovner etc.). Fredningen omfatter ikke løst innbo og løsøre (for eksempel løse møbler) i bygningen.

Fredning innebærer at det ikke er lov å gjøre inngrep utover alminnelig vedlikehold, eller det som nevnes som tillatt i fredningsbestemmelsene, uten å søke om dispensasjon fra fredningen i henhold til §15a i Kulturminneloven. Det gjelder spesielle retningslinjer for endringer som er kommet til etter fredningstidspunktet. Søknaden skal rettes til kulturminnemyndighetene, men

praksis har vært at dette gjøres i samråd med Byantikvaren for fredete kommunale eiendommer. Vi anbefaler at denne praksisen videreføres.

Bygningen ligger innenfor fredet bygrunn- Middelalderbyen Bergen (Id.:89049)¹:

Jfr. Kommuneplanens bestemmelse pkt. 27.4.3 Båndlegging etter lov om kulturminner, er det meldeplikt til Riksantikvaren, jamfør Kulturminneloven. Innenfor fredet bygrunn kreves det særskilt tillatelse fra riksantikvaren for følgende tiltak:

- Inngrep i bakken (for eksempel graving eller treplanting)
- Tiltak som kan endre grunnvannsnivået
- Tiltak som kan virke skjemmende på middelalderbygg eller automatisk fredete kulturminner
- Endringer i den middelalderske gatestruktur eller sperring av siktlinjer mot sjøen

¹ *Askeladden*, Riksantikvarens kulturminnedatabase.

7 Kilder

- Gunnarsen og Lohne arkitekter A/S. Instanes A/S. Det Gamle Rådhuset i Bergen. Dokumentasjon av setningsskader. Desember 2002.
- *Eldre Bergens Arkitektur*. Bergens arkitektforening 1941.
- Ersland, G.A. *Byens konstruksjon*. Dreyers forlag. Oslo.2011.
- Noteby 2002. Notat med vurdering av trafikkbelastninger under Det gamle rådhus. Utført for statens vegvesen, oppdrag 400763. Byantikvarens arkiv
- Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden: <https://askeladden.ra.no>
- Universitetet i Bergen, Billedsamlingen: <https://marcus.app.uib.no>
- SEFRAK
- Bygdebøker, byleksikon
- Historiske kart
- Byantikvarens Kulturminnegrunnlag
- Digitale ressurser, Bergen byleksikon,
- Billedsamlingen UIB, skråfoto, historiske flyfoto,
- Byarkivet, Statsarkivet
- Kommunedelplan for kulturminner 2010-2015. Stavanger kommune 2011.



BERGEN KOMMUNE

